

Культурологічний аспект вивчення ліричних творів Тараса Шевченка

5 клас

Валентина Братко

Інститут педагогіки НАПН України

м. Київ

У статті розглядається культурологічний аспект вивчення ліричних творів Тараса Шевченка на уроках української літератури в 5-у класі загальноосвітньої школи. Головна увага зосереджується на емоційній та інтелектуальній підготовці учнів до сприйняття поезії, шляхах аналізу ліричних творів, формуванні етнокультурної компетентності.

Ключові слова: літературна компетентність, культурологічний аспект, Тарас Шевченко, ліричний твір, молодші підлітки, пейзажна лірика.

Ідея культурологічного підходу до вивчення української літератури стала однією з провідних у національній системі літературної освіти (Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті; Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти; Концепція літературної освіти). Реалізація культурологічного принципу навчання української літератури передбачає висвітлення зв'язків літератури з філософією, міфологією, фольклором, звичаями, віруваннями, культурними традиціями різних народів і національностей. Своєю чергою, ці зв'язки становлять ядро культурологічної лінії та потребують добору відповідного текстового та ілюстративного матеріалу, зокрема відомостей з історії, мови, музики, живопису, власного життєвого досвіду учнів.

З огляду на це актуалізується проблема вивчення української літератури в 5—7 класах, що передбачає орієнтацію її на формування насамперед літературної компетентності учнів на основі творчого засвоєння й осмислення літературних творів, головних носіїв традицій і цінностей культури рідного народу та інших культур; знання відомостей про життя і творчість видатних українських письменників; уявлення про зміст і форму художнього твору; основні вміння інтерпретації літературного твору; розуміння авторської позиції та способів її вираження; формування мовленнєвої і читацької культури, творчих здібностей, культури ведення діалогу. Умови реалізації культурологічного підходу під час викладання літератури розглядались у працях вітчизняних і зарубіжних методистів.

Про важливість осмислення постаті Т. Шевченка та його творчої спадщини у вимірі сьогодення засвідчує вагомий літературознавчий доробок, а сучасні літературознавчі дослідження І. Дзюби, М. Жулинського, Ю. Барабаша, В. Шевчука, В. Смілянської, Н. Яковенко, О. Забужко, В. Пахаренка та ін. відзначаються новизною та актуальністю.

За зізнанням літературознавця І. Дзюби, ми все ще знаходимося на шляху до глибокого пізнання поета: *"Шевченка розуміємо настільки, наскільки розуміємо себе — свій час і Україну в нім"* [2, с.5]. У розвідці "Тарас Шевченко. Життя і творчість" науковець розкриває поетичне й моральне обличчя великого митця, його психологічний портрет, духовну й творчу еволюцію. Дослідник проводить поетапне вивчення особистості поета починаючи з дитячих років, поєднуючи біографічний нарис з творчим зростанням митця. Історичний час, у період якого народився Шевченко, І. Дзюба називає "епохою національностей", відтворює світ перших років поета у розділі "Дитинство".

Навчальна програма з української літератури для 5—9 класів загальноосвітньої школи відображає різноманіття жанрових різновидів лірики Т. Шевченка, а кожен жанр, як відомо, потребує своєрідного підходу й урахування його специфіки. Вивчення творчості видатного поета в основній школі здійснюється за концентричним принципом, учні поглиблюють свої знання від класу до класу. Учні 5-го класу, молодші підлітки, здатні сприймати емоційну значущість поетичної форми й отримувати від цього естетичного сприймання прекрасного. У цьому віці діти сприймають літературні твори безпосередньо, як реальність, відчувають себе учасниками зображеного. Їм властивий певний "наївний реалізм", тому текст вони розуміють інформативно й фрагментарно, героїв художніх творів сприймають на рівні асоціативної ідентифікації (перевтілюючись у них або неначе продовжують ігри з однолітками).

Для 5-го класу рекомендовано для вивчення два вірша Т. Шевченка: "Садок вишневий коло хати"... і "За сонцем хмаронька пливе". Програмою передбачено, що учні повинні пригадати відомості про Україну за часів Т. Шевченка, засвоєні у початковій школі; розповідати про дитинство поета і його родину (на основі повісті С. Васильченка "В бур'янах"); відтворювати настрій пейзажних поезій; описувати й аргументувати власні відчуття; виразно читати ліричні твори; знаходити в них порівняння та персоніфікацію.

Для досягнення поставлених завдань уроки проводимо за такими етапами: емоційна та інтелектуальна підготовка учнів до сприймання поетичних творів; художнє читання віршів напам'ять; бесіда про перше цілісне враження від почутої поезії; аналіз ліричного твору.

Емоційна та інтелектуальна підготовка учнів до сприймання поезії Т. Шевченка. Етап підготовки до сприймання поезії Т. Шевченка — перший на шляху до аналізу, покликаний викликати в учнів бажання читати ліричні твори, робити перші спроби до пізнання таємниць поетичної майстерності поета, вчитися слухати і бачити, думати і зіставляти, говорити і писати. На цьому етапі рекомендуємо різні види навчальної діяльності:

1) бесіда — виявлення знань учнів про життя й творчість поета, набутих ними у початковій школі (*що ви знаєте про Тараса Шевченка і його родину? Як згадує поет своє дитинство, хатинку, де він народився, школу, в якій навчався? У яких творах йдеться про це? У чому особливість дитячих захоплень і вражень мало-го Тараса?*);

2) читання й коментування уривків з повісті С. Васильченка "В бур'янах" [1];

3) демонстрація творів суміжних видів мистецтва, зокрема малюнків самого Т. Шевченка "Хата батьків у Кирилівці", "Селянська родина", "У Києві" та ін.;

4) залучення мемуаристики — листи, щоденники, перекази, спогади про поета: Павла Зайцева "Життя Тараса Шевченка" [4], "Життя і твори Тараса Шевченка" Михайла Чалого [13], "Тарасові світанки" Дмитра Красицького [6], "Про життя і творчість Тараса Шевченка" Богдана Лепкого [7] тощо.

У з'ясуванні окремих епізодів життєвого і творчого шляху Кобзаря важливу роль відіграє мемуарна література — автобіографії, щоденники, перекази, спогади, автори яких були учасниками або очевидцями описуваних подій. Про дитячі роки майбутнього поета розповідається в автобіографічних спогадах-фрагментах у російських прозових творах, зокрема в повісті "Княгиня", написаній у 1853 р. на засланні: *"Переді мною наша бідна, стара біла хата, з потемнілою солом'яною стріхою та чорним димарем, а коло хати на причілку — яблуня з червонобокими яблуками, а навколо яблуні квітник, улюбленець моєї незабутньої сестри, моєї терплячої, моєї ніжної няньки. А коло воріт стоїть стара, розлога верба з засохлим верхом, а за вербою клуня, а за клунею, схилом, іде вже садок, а за садом — левада, а за левадою — долина, а в долині — тихий струмочок, що ледве жебонить, облямований вербами й калиною, огорнутий широколистими темно-зеленими лопухами. А в цьому струмку під навислими лопухами купається білявий хлопчак; а викупавшись, вбігає в тінявий сад, падає під першою-ліпшою грушею чи яблунею і засинає... Прокинувшись, він дивиться на протилежну гору й запитує себе: а що ж там — за горою? Там мають бути залізні стовпи, що підтримують небо. А що, коли піти та подивитися, як це вони його там підпирають?"* [11, с. 108]

Згодом поет ще не раз згадував батьківську хату:

*...неволя,
Робота тяжкая... Ніколи
І помолитись не дадут,
Мені аж страшно, як згадаю
Оту хатину край села.*

Один із перших біографів Т. Шевченка О. Кониський у книзі "Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя" розповідає про дитинство поета: *"Ледві чи можна вказати якого іншого ще великого поета, щоб у його був такий сумний, безрадінний, так скорботно охмарений вік дитинний, який був у нашого генія слова. Крепацька неволя вкупі з великими злиднями, сирітство, сварка, бійка, тяжке і несправедливе катування: пекло в родині і в хаті... брудна сорочка, дірява свитина; ноги босі; голова і влітку і зимою неприкрита і повна нечисті... Голодовання і різки у дядка в школі; носіння відрами води на гору..."* [5, с. 36].

Названий брат Варфоломій Шевченко у "Споминах про Тараса Григоровича Шевченка" згадує Кирилівську школу, в якій він також навчався кількома роками пізніше: *"Школа була в великій хаті біля церкви, на майдані: ця хата була обдрана, не обмазана, шибки у вікнах розбиті. Од сусідніх хат вона різнилася тільки величиною та тим, що стояла на відшибі самотньою й без двору... Заправляли й порядкували в школі й учили в ній кирилівські дяки: Петро Богорський та Андрій Знивелич [...] Через усю школу стояв довгий стіл, за яким і вчилися всі разом, усі школярі й Богорського й Знивелича; кому нестало місця за столом, то сідав просто на долівці. Вчителі наші не дуже пильнували про наше навчання: бувало, що по два, а то й про три дні вони не завертали до школи. Промовчу про те, де вони проводили ті дні, а додаю тільки те, що як наверталися вони в школу, то ми дри-*

жали зо страху, наче листя на осиці; тремтіли ми, дождаючи своїх наставників і не знаючи, з яким духом вони прибудуть у школу" [2];

5) самостійна пошукова робота: знайти й виписати прислів'я про великого Кобзаря (*"Шевченко для людей — це безсмертний Прометей"*; *"Шевченкові думки переживуть віки"*; *"Сяє геній Кобзаря, мов у темряві зоря"*; *"Хто з Шевченком знається, той розуму набирається"*; *"Шевченко Тарас — наче сонце для нас"*; *"Слово Тараса — наша зброя і краса"*; *"Хто Шевченка прочитав, той багатший серцем став"*).

Загальномистецький контекст. *Малярська спадщина поета.* Мистецтво і духовність мають спільну мету — удосконалення особистості. Враховуючи вікові особливості учнів, інтереси яких передусім зосереджені на сюжеті і героях літературних творів, доцільно увиразнювати для кожного літературного твору актуальні для нього культурологічно-контекстні зв'язки. Діалог літературного твору з творами мистецтва передбачає використання певних засобів наочності, зокрема репродукцій картин, фото архітектурних пам'яток, відео- або аудіозаписів музичних творів, перегляд театральних постановок і кінофільмів, і підпорядковується навчальній меті уроку. Емоційний вплив засобів музики і живопису на учня сприятиме, на нашу думку, посиленню його інтересу передусім до читання художніх творів, формуванню справжнього мистецького смаку, духовного збагачення особистості.

Малярська спадщина Т. Шевченка — це твори живопису і графіки, які виконав поет протягом усього життя в різній техніці. Збереглося вісімсот тридцять п'ять творів, які дійшли до нашого часу в оригіналах і частково в гравюрах на металі й дереві вітчизняних і зарубіжних граверів, та копіях, виконаних сучасниками поета. Передусім нас цікавлять твори пейзажного жанру. На уроці слід знайти час для словникової роботи, адже учні повинні пригадати або засвоїти спеціальні терміни: *автолітографія, графіка, естамп, офорт, ліногравюра, літографія, сепія.*

Особливості національного світовідчуття Т. Шевченка яскраво виявились у його пейзажному мистецтві. Пейзажні твори становлять майже половину художньої спадщини митця. Першим українським краєвидом Т. Шевченка вважається робота "У Києві" (1844), що ввійшла до альбому офортів "Живописная Украина". З аркушів альбому відкриваються чарівні краєвиди, давні архітектурні пам'ятки, народні звичаї: *"Те, которые видели однажды нашу краину, говорят, что желали бы жить и умереть на ее прекраснейших полях. Что же нам сказать, ее детям, должно любить и гордиться своею прекраснейшею матерью. Я, как член ее великого семейства, служу ей ежели не на существенную пользу, то, по крайней мере, на славу имени Украины"*, — писав Т. Шевченко. Репродукції картин та малюнки поета за умови їх правильного методичного використання надають учням змогу повторити й засвоїти новий навчальний матеріал, тонко вловлювати стан душі героїв, особливо природи, переносити на неї свої емоції, почуття, настрої, шукати співзвучність.

Т. Шевченко, збираючи матеріали до задуманого альбому "Живописная Украина", створив багато пейзажних творів під час подорожі Україною (1843 р.), зокрема малюнок "Хата батьків у Кирилівці". У завершених малюнках, етюдах і начерках пейзажі становлять майже половину мистецького доробку поета-художника, а виконані вони олівцем, аквареллю, сепією або в техніці офорта.

На внутрішньотекстовий зв'язок поезії та живопису Т. Шевченка звернув увагу О. Новицький, автор дослідження малярської спадщини поета. У статті

"Краєвиди в поезії та малюнках Шевченка" (1914) відомий історик мистецтва вказав на єдність художнього мислення поета-художника: "У поезії, як і малярстві, він однаково малює природу з тим же безпосереднім почуттям" [9, с.51].

Т. Шевченко і музика. Із листів поета до його друзів простежується, що він був добре обізнаний з європейською музичною культурою. Серед митців поет шанував С. Гулака-Артемовського, захоплювався грою скрипаля А. В'єтана та віолончеліста А. Серве. У повісті "Музикант" Шевченко так писав про віолончель: "Я вам, кажеться, не писав ще о виолончели? Чудний, дивний інструмент! [...] Тільки одна душа человека может так плакать и радоваться, как поет и плачет этот дивный инструмент" [11, с. 193—194].

Сучасники Т. Шевченка відзначали чудове виконання ним народних пісень. До народнопісенного репертуару увійшло багато його віршів, котрі своїми мотивами, образами, символікою й ритмікою перегукувалися з народною піснею. Це і твори пейзажної лірики, уривки з балад і поем, в яких змальована природа, зокрема: "Садок вишневий коло хати...", "Реве та стогне Дніпр широкий", "Защетава жайворонка" (уривки з балади "Причинна"), "По діброві вітер виє" (з балади "Тополя"), піснями стали його поезії-медитації ("Думи мої, думи мої, лихо мені з вами!", "Минають дні, минають ночі").

Інтерпретація віршів Т. Шевченка в музиці почалася ще за його життя, зокрема, були покладені на музику "Тяжко-важко в світі жити", "Нащо мені чорні брови", "Така її доля" (уривок з балади "Причинна") та ін. Значного поширення набула пісня "Зоре моя вечірняя" (з поеми "Княжна"), записана поетом від мандрівного кобзаря.

У 1860 році поезію "Думи мої, думи мої, лихо мені з вами!" поклав на музику О. Рубець, 1868 р. музику до "Заповіту" написав М.В. Лисенко, згодом на цей твір писали музику М. Вербицький, Г. Гладкий, К. Стеценко та інші. Понад вісімдесят пісень на слова Шевченка належать композитору М.В. Лисенкові. Його гарну традицію продовжили К. Стеценко ("Вечір", "Ой літа орел"), Я. Степовий ("Думи мої, думи мої, лихо мені з вами!", "Зоре моя вечірняя", "Вітер з гаєм розмовляє"), С. Людкевич ("Сонце заходить, гори чорніють"), В. Заремба ("Нащо мені чорні брови", "І багата я"), А. Штогаренко ("Якби мені черевики") та ін. Відомий український композитор С. Людкевич, який один із перших почав вивчати народнопісенну основу віршів Т. Шевченка, зазначив, що поет не складав, а виспівував свої поезії, хоч і без мелодії, та визначив важливу особливість його віршів — вільний перехід від одного ритму до іншого.

Музику до вірша "За сонцем хмаронька пливе" писали М. Кропивницький, М. Лисенко, П. Сениця, Я. Ярославенко. Вірш "Садок вишневий коло хати" поклали на музику П. Чайковський, М. Лисенко, Я. Степовий, Г. Хоткевич, Я. Ярославенко та ін. На початку ХХ ст. 227 віршів "Кобзаря" було втілено в понад 1500 музичних творах. Пісні на слова Шевченка мали значний вплив на українську народнопоетичну творчість, бо вони вносили свіжі мотиви, ідеї та збагачували новим змістом народні пісні.

Видання творів Т. Шевченка для дітей. У 1961 р. юні читачі дістали книгу "Малий Кобзар. Вибрані поезії для дітей" Т. Шевченка. У "Малому Кобзарі" зібрані поезії, що доступні учням, це передусім вірші про дитинство та пов'язані з ним враження, про картини природи, щедро наповнені багатством барв і звуків.

У Львівському видавництві Старого Лева (2012 р.) вийшов "Дитячий Кобзар" [13], художнє оформлення якого виконала київська художниця Марина Михайлошина. До збірки увійшло 37 віршів та уривків з поем із

"Кобзаря", упорядкованих відомою сучасною письменницею-казкаркою Зіркою Мензатюк. До "Дитячого Кобзаря" уведені поетичні твори, не лише передбачені шкільною навчальною програмою для вивчення в загальноосвітній школі ("Заповіт", "Мені тринадцятий минало", "Сон", "Плач Ярославни"), а й такі, що передають красу рідної природи, любов до своєї землі і батьків. Великий формат видання, яскрава обкладинка, чудові ілюстрації художниці налаштовують на читання поезії Т. Шевченка в сімейному колі.

Бесіда про перше цілісне враження від почутої поезії. Як доводить практика, починаючи з уроків літератури в 5-у класі, можна широко застосовувати читацький досвід учнів і створювати можливість для їхнього самостійного читацького відкриття. Пропонуємо школярам висловити свої почуття й асоціації від почутої поезії "Садок вишневий коло хати..." кількома словами та записати їх на дошці. В результаті проведеної словникової роботи з'являються слова й вирази:

- музичність.
- радість,
- тихий вечір,
- щастя,
- сум, печаль.

Ґрунтуючись на учнівському сприйнятті поезії Т. Шевченка "Садок вишневий коло хати...", далі переходимо до наступного етапу уроку, де можна застосувати діалог "учень-учень". Учні обмінюються враженнями про поезію, вчать бачити головне у ліричному творі, зіставляти й порівнювати, відповідають на запитання: а) Які думки й почуття викликав у вас вірш "Садок вишневий коло хати..."? б) Що описує поет? Які художні засоби використовує він для передавання стану героя? в) Які події з поетового життя стали поштовхом для написання цього вірша?

Аналіз ліричного твору передбачає дослідницьку роботу на уроці, евристичну й аналітичну бесіди, виразне читання й обговорення образу природи, порівняння репродукцій картин із ліричним текстом тощо.

Глибоке розуміння й сприйняття текстів, виховання мовленнєвої культури формується саме під час вивчення ліричних творів. У багатьох поезіях Т. Шевченка створені неперевершені за своєю майстерністю і виразністю картини природи, що сприймаються учнями як втілення краси рідної землі, захоплюють багатством барв і звуків, викликають благородні почуття, виховують естетично. Існують певні труднощі сприйняття поезії п'ятикласниками, обумовлені тим, що мова віршів умовна. Опрацювання ліричних творів поета вимагає від учнів повноцінного сприйняття пейзажної лірики, а емоційне сприйняття готує підґрунтя і для інтелектуального: збагачувати тезаурус п'ятикласників, розвивати поетичну спостережливість, асоціативну й творчу уяву, вміння аналізувати образно-емоційний зміст, давати естетичну оцінку поезії та відображеній у ній дійсності, формувати вдумливого кваліфікованого читача, який любить і вмє читати поетичні твори.

Вірш "Садок вишневий коло хати..." увійшов до циклу "В казематі", написаного навесні 1847 р. в умовах ув'язнення і допитів у казематі Третього відділу в Петербурзі під час слідства над учасниками Кирило-Мефодіївського товариства. Поет, чекаючи вироку для себе, уболіває за долю України. У його уяві виникають картини рідного краю, вишневі сади, обліті білим цвітом, молоді дівчата, пісні яких не стихали до самого ранку, плугатарі, що поверталися потомлені з поля, матері, які чекали на вечерю своїх дітей. Сила емоційного впливу цієї поезії — в її світлості, життєствердному настрої, в природності й

рельєфності малюнка. Ментальний пейзаж у вірші насичений рисами, характерними для визначеної національної культури й етнічних елементів. Поезія "Садок вишневий коло хати..." органічно увібрала в себе багатовіковий історичний, культурний і етнопсихологічний досвід українського народу, піднісши поетичний образ до рангу міфу.

За визначенням літературознавця В. Пахаренка, у поезії "Садок вишневий коло хати..." Т. Шевченко "закарбовує (мов на кіноплівці) ідеально досконалу для людини модель життєустрою, що здавен (ще від Трипілля) виробилася в Україні. Сутність цієї моделі — у родинному укладі, гармонійному взаємозв'язку людини з докільям і Богом, у зрівноваженні двох форм буття — духовної і матеріальної" [10, с.83].

Видатний український поет І. Франко неодноразово зазначав, що творчість Т. Шевченка знаменує нову віху у розвитку художньої майстерності української літератури. Аналіз поезії "Садок вишневий коло хати" він подав в естетичному трактаті "Із секретів поетичної творчості". У ньому поет-критик розкрив "секрети" майстерності великого поета та підкреслив, що Т. Шевченко не використав у цьому творі жодних прикрас, змалював образи майже прозаїчними словами. Але ці слова передають "найлегші асоціації ідей, так що наша уява пливе від одного образу до другого легко, мов той птах, що граціозними закрутами без маху крил пливе в повітрі все нижче й нижче. В тій легкості і натуральності асоціювання ідей лежить увесь секрет поетичної природи сеї вірші" [12, с.68].

На думку І. Франка, поезія "Садок вишневий коло хати" належить до ідилічних творів, в яких автори "добирають" асоціації, що заспокоюють, заколискують уяву читача, або просто висловлюють такі асоціації, які без жодної напруги "напливають" в заспокоєній поетовій уяві. Так, у вказаній праці поет, зокрема, писав: "Вся та вірша — немов моментальна фотографія настрою поетової душі, викликаного образом тихого весняного українського вечора.

*Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають ідучи дівчата,
А матері вечерять ждуть".*

Поезія "Садок вишневий коло хати" ("Вечір") належить до шедеврів української пейзажної лірики, вона відтворює ідилічну картину весняного вечора в українському селі. У малярстві такий образ-ідеал Т. Шевченко втілює у картині "Селянська родина" (1843).

Вірш "За сонцем хмаронька пливе..." написаний у першій половині 1849 р. на о. Кос-Арал. Під час заслання до Оренбурга (Казахстан) поету пощастило потрапити на цей острів з науковою експедицією як художнику. У цей період Т. Шевченко намалював акварелі "Місячна ніч на Кос-Аралі", "Острів Чеканарал". "Низький берег острова Ніколая", "На березі Аральського моря", "Шхуни біля форту Кос-Арал" та ін. Вірш "За сонцем хмаронька пливе" — один з небагатьох зразків поетової пейзажної лірики, в якій відбилися його безпосередні враження від краєвидів Аральського моря.

Для глибшого засвоєння п'ятикласниками специфіки ліричних творів доцільно запропонувати запитування й завдання з метою пояснення літературознавчих понять *персоніфікація* та *ліричний герой*. На прикладі поезії Т. Шевченка учні мають усвідомити, що *персоніфікація* (лат. *persona* — особа і *facio* — роблю) — це уподібнення неживих предметів чи явищ природи людським якостям; вид метафори, що сприяє поетичному олюдненню довколишнього світу [8, с.533].

Отже, врахування культурологічного аспекту під час вивчення літературних творів Т. Шевченка прилучає учнів до справжніх цінностей вітчизняної і світової літератури, до духовного досвіду нашого народу, що знайшов відображення у фольклорі та українській класичній літературі як художньому явищу, вписаному до історії світової культури. Виховувати естетичну культуру сприйняття й оцінювання художніх творів, формувати потребу систематичного спілкування з творами мистецтва означає передбачити духовно-ціннісний, інтелектуальний розвиток людини у шкільному віці.

Література

1. Васильченко С. Широкий шлях. Частина перша "В бур'янах" / Чайка. Вибрані твори. — К.: Веселка, 1970. — 221 с.
2. Дзюба І.М. Тарас Шевченко. Життя і творчість. — 2-ге вид., допрац. — К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2008. — 718 с.
3. Доля: Кн. Про Тараса Шевченка в образах і фактах / Авт.-упоряд. тексту В.О. Шевчук. — К.: Дніпро, 1993. — 779 с.
4. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка. — К.: АТ "Обереги", 1994. — 456 с.
5. Кониський О.Я. Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя. — /Упоряд., підгот., тексти, передм., приміт., покажч. В.Л. Смілянська. — К.: Дніпро, 1991. — 702 с.
6. Красицький Д.Ф. Тарасові світанки: Повісті: Для серед. шк. віку. — 2-е вид., перероб. — К.: Веселка, 1989. — 264 с.
7. Лепкий, Богдан. Про життя і творчість Тараса Шевченка. — К.: Унів. вид-во "Пульсари", 2005. — 140 с.:іл.
8. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. — К.: ВЦ "Академія", 2007. — 752 с. (Nota bene).
9. Новицький О. Краєвиди в поезії та малюнках Шевченка // Сяйво. — 1914. — № 2.
10. Пахаренко В. Незбагнений апостол. — Черкаси: БРАМА-ІСУЕП, 1999. — 296 с.
11. Тарас Шевченко. Повісті. — Дніпропетровськ: Січ, 2003. — 690 с.
12. Франко І. Із секретів поетичної творчості // І. Франко. Збір. творів: У 50-и т. — Т.31. — К.: Наукова думка, 1981. — С.45—119.
13. Чалий М.К. Життя і твори Тараса Шевченка: (звід матеріалів до його біогра.) / Михайло Чалий; пер., післям. та комент. В.Л. Смілянської. — К.: Веселка, 2011. — 263 с.: іл.
14. Шевченківський словник у двох томах. — К.: Головна редакція УРЕ, 1978.
15. Шевченко Тарас. Дитячий кобзар / Упор. Зірка Мензатюк, худ. М. Михайлошина. — Львів, Видавництво Старого Лева, 2012. — 60 с.
16. Шевченко Т.Г. Зібрання творів: У 6 т. (вид., автентичне 1—6 томом "Повного зібрання творів у дванадцяти томах") / Редкол.: М.Г. Жулинський (голова) та ін. — К.: Наук. думка, 2001. — Т.5: Щоденник. Автобіографія. Статті. Археологічні нотатки. "Букварь южнорусский". Записи народної творчості. — 496 с.: портр.
17. Шевченко Тарас. Вибрана поезія. Живопис. Графіка / Упоряд., авт. прим. С. Гальченко; вступ. ст. І. Дзюби. — К.: Мистецтво, 2007. — 607 с.: іл. — Укр., англ.

Valentina Bratko. Culturological Aspect of Studying Taras Shevshenko's Lyric Works (5th form)

The article deals with urgent problem of culturological aspect of studying Taras Shevshenko's lyric works on the lessons of Ukrainian Literature in the fifth form of secondary school. The main attention is concentrated on the emotional and intellectual training of pupils to poetry perception, ways of analyzing lyric works, forming literature competency.

Keywords: literature competency, culturological aspect, Taras Shevshenko's, lyric works, younger teenagers, landscape lyrics.